

KÖNYVESPOLC

Könyv a Tápíó mente zenekarairól

Csak most kaptam ajándékba ezt a fontos Tápíó-vidéki szép kiállítású könyvet, amely a Szivárvány Alapítvány támogatásával jelent 2014-ben Tápíószentmártonban. A szerző Terék József zenész, zenetanár, a Tápíó mente zenetörténetének kutatója, helytörténeti kutató, publikáló tanárember. Örömmel, lelkesedéssel forgatom ezt a rendkívül érdekes, értékes könyvet, mert óriási szolgálatot tesz a vidék huszonegy települése kultúrtörténetének, egyetemes művelődéstörténetének. Ez egy olyan területe a Tápíó-vidéken élő ember hétköznapijainak, de különösen ünnepeinek, családi és közösségi összefüggéseinek, amellyel akarva-akaratlanul találkozni kellett és emlékeiben sokáig őrizte, de csak emlékeiben, mert akkoriban a fénykép masina kivételesen csak a családtagokat örökítette meg, nem úgy, mint napjainkban. Óriási gyűjtőmunkával, személyes interjúkkal, visszaemlékezésekkel örökíti meg a szerző a táj fontos zenei életének forrásait, legfontosabb személyeit, a zenei örökség egyébként veszendőbe menő rekvizitumait, sajtóanyagait, legfontosabb szereplőit, a kor hangulatát, zenei felkészültségét mutató motívumait, mindazt a Tápíó-vidéki adottságokat, amelyeknek voltak előzményei, amelyekről Liszt Ferenc is lelkesedéssel beszélt, Bartók és Kodály tanulmányaikban értéként említik, későbbi kutatók pedig felhasználják.

Terék József könyvének átgondolt, jól szerkesztettségét bizonyítja az a tudatosság, hogy mondandóját elhelyezi térben és időben azért, hogy bevezetőként bemutatja a Tápíó mente területi elhelyezkedését a XIX. században, majd napjainkban. Ez nagyon fontos része a bevezető tanulmánynak, mert az idők folyamán a vidékhez sorolható községek, falvak több ízben változtak közigazgatásilag is, meg földrajzilag is. Jól határozza meg a honfoglalás kori települések jellemzőit, a török dúlás utáni betelepülés helyét, az illabialis *a* hang palócos jellegét, a főváros közelségét, a közlekedési viszonyok kedvező alakulását, a helyi adottságok meghatározó jellemzőit. Számba veszi a területen megépült műemlékeket, kastélyokat, a tájat meghatározó családok évszázados életét. Annyit ír erről, amennyi szükségeltetik a zenei emlékek megértéséhez, felelevenítéséhez.

2008-ban indult kutatómunkája során rá kellett jönnie, hogy úttörő munkát végez, mert eddig ezzel a témával senki nem foglalkozott. Szerencséje is volt, mert az utolsó pillanatban sikerült még néhány akkor még élő zeneszellel találkozni, szóra bírnia, amely segítette a valóság történelmi feltárását. Azt a tényt, hogy a vidéken szolgáltató rezesbandák, népi zenekarok, cigány együttesek, bandák tagjai nem voltak tanult zenészek, autodidakta módon kerültek kapcsolatba a zenével, így zenéltek sokszor a maguk örömeire, legtöbbször közösségek összefüggéseinek ünnepélyesebb tételére felkérés, megbízás alapján. Száz év történelme sűrűsödik össze a könyv lapjain. Megelevenedik a paraszti világ sajátos igénye, a hétköznapi és ünnepek színes kavalkádjá azáltal, hogy egy-egy banda, együttes, zenekar főbb jellemzői egyenként megelevenednek. Óriási érték egyrészt ezek összegyűjtése, a személyek azonosítása, a hely és az esemény bemutatása. Szakmailag a legjelentősebb

az együttesekben szereplő hangszerek leírása, összetétele, a kivételes összetétel leírása. Az egyértelműen megállapítható, hogy egy lelkes, hozzáértő ember segítségével, közreműködésével lehetett csak ezeket az együtteseket egyben tartani. A rezesbandáknál változatosabb volt a hangszer használata, míg a cigányzenekaroknál tradicionálisabb volt az együttes hangszer használata. Itt a hagyományosabb vonós zenekari felállás volt a jellemző, cselló csak abban az esetben volt, ha nem volt nagybőgő. A klarinét meghatározó volt, ezért sok esetben máshonnan kértek fel klarinétost.

Az évek során összegyűjtött 340 archív fotó a hozzáfüzött magyarázatokkal, történések leírásával a Tápíó-vidék elmúlt száz esztendejét mutatja be a spontán összeverődött, összeszokott és sokszor hozzáértő kéz irányításával az élet nehézségeit könnyítő zenekarok működése által. A gyűjtőmunkát sokan segítették, ezt számba veszi a kötet szerzője ugyanúgy, mint azt a több száz zenész listáját, amely a kötetet zárja. A könyv archív fotóinak élvezhetőségét nagyban segíti az igényes nyomdatechnikai eljárás, a körültekintő szerkesztői tevékenység és a könyv műnyomó papíron való megjelenítése. Mai világunkban örömteli az ilyen helytörténeti könyvek kézbevetésének lehetősége, amely elsősorban az író, szerkesztő heroikus munkájának, alapítványok átgondolt segítségnyújtásának köszönhető.

(Terék József: A Tápíó mente zenekarai a XX. században. Rezesbandák, cigányzenekarok, népi zenekarok. Tápíószentmárton, 2014)

Bihari József

Tizedesek, utcakapitányok, fertálymesterek a Kárpát-medencében

A fenti címmel jelent meg 2015-ben a *Helyi Érték – Kulturális örökség tanulmányok* sorozatcímű 2012-ben útjára bocsájtott kiadványsorozat második kötete, mely az Eszterházy Károly Főiskola (ma már egyetem) Líceum Kiadójának gondozásában látott napvilágot. A kötet azokat az előadásokat tartalmazza, melyek a 2015. október 15-én, az egri fertálymesterség újjászervezésének 20. évfordulóján a Kulturális Örökség Tanszék szervezésében tartott konferencián hangzottak el.

1995-ben az Egri Lokálpatrióta Egylet és Várkonyi György kezdeményezésére felelevenítettek egy, a XVIII. századból származó hagyományt, a *fertálymesterséget*. Ezt a tisztséget városunkban az eltelt húsz év során már több száz ember viselte, mégpedig büszkén, hiszen fertálymesternek lenni megtiszteltetés, a város köztisztletében álló polgárai közül választják őket. A választásnál nem az számít, hogy a jelöltek milyen foglalkozást űznek – lehet fertálymester az egyszerű munkástól, földművestől kezdve a professzorig bárki –, egyetlen kritériumnak kell megfelelni, ez pedig a *becsület és a tisztesség* mind a családi életben, mind pedig a munkában. A fertálymesterek közösen vesznek részt istentiszteleteken, városi ünnepségeken, ezzel is kifejezve azt, hogy a testület keresztény értékeket hordoz és ápol, tagjai pedig példaképpül szolgálnak polgártársaik számára.

Mint ahogy ma is, az elmúlt évszázadokban is többnyire polgári önszerveződés nyomán jöttek létre a hasonló testületek, a tagok pedig a település egy-egy utcáját, negyedét, fertályát képviselték és képviselik.

Annak ellenére, hogy a fertálymesterséget az egriek helyi specialitásnak vélik, és a kötetet olvasva látjuk, hogy az egri fertálymesterség azóta bekerült a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékébe is, kiderül a kötet első tanulmányából – amely Bárh János tollából született –, hogy a tisztség különböző nevek alatt már a XVI. századtól az egész Kárpát-medencében ismert volt. Sőt, a kiadvány egyik szerzője, szerkesztője, Petercsák Tivadar egy korábban megjelent kitűnő munkájában arról is ír, hogy a tisztség a koraujkorban német nyelvterületen sem volt ismeretlen (*Petercsák Tivadar: A fertálymesterség. Egy hagyományörző tisztség Egerben. Budapest–Eger, 2014*).

Bárh János tanulmányában földrajzi tájegységként – Dunántúl, Felföld, Erdély – vizsgálja az egyes települések utcákra, tizedekre, fertályokra való tagolódását, melyek élén állt az *utcakapitány*, *tizedes*, *fertálymester* – latinul: *decurio*, németül *Viertelmeister* –, aki elsősorban rendészeti feladatokat látott el. A mai Magyarország két legérdekesebb települése ebből a szempontból Eger és Debrecen, ám Bárh János külön fejezetet szentel tanulmányában az erdélyi városoknak – köztük Kolozsvárnak – és külön a szász városoknak: Nagyszében és Brassó elkülönült településrészeinek és az élükön álló tisztségviselők feladatainak. Ez utóbbiak némiképp különböznek a többtől. A szászok *Nachbarschaft*-nak, azaz *szomszédságnak* nevezték az önszerveződésnek ezt a formáját, melynek élén a *Nachbarvater* (esetleg *Nachbarmann*, áltester Wortmann), vagyis *szomszédatyja* állt, akinek 4–5 fős tanács segítette munkáját. A vezetőség úgy működött, ahogyan a céhek: az értékek, a pénz és iratok tárolására szolgált egy láda, volt zászlójuk, behívótablójuk stb. A szomszédatyákat meghatározott időközönként újraválasztották. A *Nachbarschaft* legfontosabb funkciója az egymásról, a betegekről, öregekről, árvaokról való gondoskodás, a tiszoltás megszervezése stb. volt. A szász városok ilyen típusú önszerveződésai fokozatosan az evangélikus egyház befolyása alá kerültek, és így elvesztették mind függetlenségüket, mind pedig egyéni arculatukat. Külön foglalkozik a szerző a székely *tizesekkel*, melyek a polgári korban közbirtokossággá alakultak át.

Érdekes és izgalmas Szabó Jolán tanulmánya is, aki az 1761 és 1874 között a *gyöngyösi fertálymesterség* történetét dolgozta föl. Az érdekességet az a körülmény szolgáltatja, hogy Gyöngyös esetében nem önszerveződéstről volt szó, hanem a tulajdonos földesurak döntöttek a város fertályokra osztásáról és a tisztség létrehozásáról, mégpedig az adószedés egyszerűsítése céljából. Tehát inkább valamiféle közigazgatási feladat ellátásról volt szó, amit időnként megfizettek, időnként adókedvezményben részesítették a fertálymestereket. A lakosság száma ugyanis olyan ütemben növekedett, hogy a földesurak (Orczy József, Haller Antónia és Forgách Miklós) egyre nehezebben tudták beszédni a járandóságait. Így aztán a tisztség vállalásának legfontosabb feltétele a vagyonosság volt, pénzkezelést csak arra bíztak, akinek volt fedezetül saját vagyona.

Kapusi Krisztián tanulmánya a *miskolci fertály- és szakaszmesterek* funkcióival foglalkozik. Miskolc az áhított szabad királyi rangot sohasem nyerte el, de mindig „karnyújtásnyira” volt tőle, ennek megfelelően a vá-

ros vezetése és polgárai állandó készültségben várták a nagy eseményt. Ők például már a XVIII. században nem bíró, hanem polgármestert választottak abban a reményben, hogy hamarosan így is fogják hívni a város vezetőjét. A fertálymesteri tisztséget is presztízsokokból hozták létre, ilyen testülettel a legtöbb szabad királyi város rendelkezett. A fertálymestereket főként tűzrendészeti feladatokkal bízták meg. Később, a XIX. században már más rendészeti feladatokat láttak el (rendfenntartás, idegenek ellenőrzése, letartóztatások, tűzoltóeszközök ellenőrzése, adóbehajtás stb.). Népszerűtlen tisztség volt.

Petercsák Tivadar tanulmánya az *egri fertálymesterség* XVIII–XX. századi történetével foglalkozik. Ahogy korábban hivatkoztam rá, a szerzőnek már megjelent a tárgyban egy önálló kötete. Az egri fertálymesterség létrejött a török kiűzését követő időszakra tehető, de vannak szerzők, akik úgy vélik, hogy már a hódoltság előtt is ismert volt a tisztség a városban. Annyi bizonyos, hogy már a XVII. század végén voltak fertálymesterek a városban. Egerben *tizedesnek*, *decurionak*, *Viertelmeisternek*, *fertálymesternek*, *negyedmesternek* hívták őket. Kezdetben négy, később egyre több, a lakosság lélekszámának és város területének növekedésével a külvárosok, „hóstyák” élén is álltak fertálymesterek. A XVIII. században itt is jellemző volt a tűzrendészeti feladatok ellátása, a rendfenntartás, éjszakai járőrözés, az adóintó cédulák kézbesítése. Eger esetében is kétséges (legalábbis időszakonként) az önszerveződés, hiszen a fertálymesterek a várostól fizetést kaptak a munkájukért. Nem mindig tartoztak a megbecsült tisztségek közé, sok esetben a feladatot vállalni nem akarók helyettett állítottak, hogy szabaduljanak a kötelezettségtől. Ez a rendszer azonban nem volt eredményes, ezért a tanács azon volt, hogy a fertálymesterséget érezze mindenki megtiszteltetésnek és vállalják szívesen. Ezért kapott nagy hangsúlyt a becsület, a feddhetetlenség és a köztisztelet. Az igazi „tisztség” csak akkor jött el, amikor 1931-ben újjászervezték a fertálymesteri testületet és most már a történelmi hagyományok ápolása révén a tisztség a városi reprezentáció részévé vált. A fertálymesteri „százrácú” köpeny, a szalagokkal ékesített bot, a kalap mind hozzájárultak a tisztség rangjához. Ekkor már valóban köztiszteletnek örvendtek. Sajnos, a szocializmus éveiben nem volt szükség az efféle köztiszteletre, de azokat a relikviákat, melyek hozzátartoztak a tisztséghez, titokban sokan gondlaldal őrizték egészen az újjászületés napjáig.

Várkonyi György, a Fertálymesteri Testület jelenlegi vezetője, valamint Bíró József „kiérdemült” fertálymester már arról ír, hogy mi történt az 1995-ös újjászerveződés óta, hogyan működik a testület, amely immár egy jól szervezett, a helyi értékek iránt elkötelezett közösség. Ezt a két cikket Vadas Gyula tanulmánya követi, melynek címe: *Önigazgató közösségek szervezése Pécsen*. Ez az írás a kötet elejére kíváncsított volna. Egyrészt azért, mert a tanulmányban jóval többről van szó, mint „csak Pécsről”, inkább a kisebb-nagyobb közösségek (család, vallási, társadalmi, települési közösségek stb.) szerepét vizsgálja egy nagyobb – nemzeti – kontextusban, illusztráció gyanánt pedig tényleg a feudális kori Pécs közigazgatásának jellegzetességeit hívja segítségül. Megítélésem szerint ennek kellene lennie a kötet első tanulmányának, mintegy „felvezetve” a többi dolgozatot. Ebből a cikkből tudjuk meg ugyanis, hogy mi a célja a XXI. században ennek a fajta hagyományörzésnek, hogy az újjáéledő szokások, illetve közösségek nem öncélúak, hanem a közösség és a környezet minden tagjának javát

szolgálják. Az önszerveződő képesség a nemzet életképességnek is a fokmérője.

A kötetben szereplő tanulmányoknak, illetve azok sorrendjének van egy íve, ami érzésem szerint itt megtörik. A téma Egerben „csúcso sodik” ki, Bárh János is utal arra, hogy Egerben volt a legvirágzóbb ez az intézmény. Nem véletlen, hogy az egri fertálymesterség lett a Szellemi Kulturális Örökség része. És akkor az „egri ügyek” közé „beékelődik” Pécs. Gyanítom, hogy a szerkesztők az előadások elhangzásának sorrendjét követték. Az ezt követő írások már a helyükön vannak. Két írás a Szellemi Kulturális Örökség részévé válás folyamatát ismerteti, végezetül pedig Veres Gábor írása a hagyomány ismeretátadási, oktatási, múzeumpedagógiai lehetőségeiről szól.

A kötet gazdagon illusztrált, részben archív, részben új keletű fotókkal, ábrákkal. Nemcsak szakemberek, hanem minden, a téma iránt érdeklődő olvasó számára érdekes, izgalmas és tanulságos olvasmány.

(Szerkesztette: *Petercsák Tivadar–Veres Gábor–Veres Attila*. Eger, 2016. 209 oldal)

Löffler Erzsébet

MAGYAR ZOLTÁN:

A teremtő népi képzet

Magyar Zoltán néprajzkutatóval beszélget
Szegedi László

A Kairosz Kiadó *Magyarnak lenni* sorozatának CXXX. köteteként 2015-ben jelent meg az a hosszú interjú, amely Szegedi László felvidéki történész által Magyar Zoltán néprajzkutatóval készített beszélgetést tartalmazza. Az interjúalany (aki az MTA Néprajztudományi Intézet tudományos főmunkatársa) fiatal kora ellenére egyike azoknak a néprajzkutatóknak, akik nem csupán munkássággal, hanem immáron életművel büszkélkedhetnek – mint azt a kötet végén függelékként közreadott bibliográfia is tanúsítja. A személyes és szakmai életút főbb vonatkozásai világos, áttekinthető szerkesztésben követik egymást a kötetben. A kötet első harmadában a megszólaltatott néprajzkutató a szülőföldjéről és családi gyökereiről vall. Szóba kerül e lapokon az 1970–1980-as évek alföldi mezővárosának, Kiskörösnek azóta már részben alámerült világa, az ottani szőlő- és borkultúra életre szóló hatása, az ősök arcéle és a helyi Petőfi-kultusz. A fiatalisága helyszínétől az évek során távol került alkotó új, választott pátriájáról a könyvben további fejezet szól: a Dunakanyar és azon belül is Nagymaros inspiratív közege a táj rendkívüli szépsége, sűrű történelmi levegője okán – mint az az interjúalany szavaiból ki-világlik – az alkotómunka ideális háttere, művei többsége is már ott született.

Magyar Zoltánt elsősorban folkloristaként és művelődéstörténészként ismeri a szakmai közvélemény, valójában azonban a munkássága és az érdeklődési köre még ennél is szerteágazóbb, s bölcsészettudományi értelemben egyfajta polihisztornak tekinthető. Mint az a személyes életútjából és az első publikációiból is kiviláglik, az egyetemi évek alatt még elsősorban irodalmárnak (költőnek és irodalomtörténésznek) készült, több éven keresztül szerkesztette a Kossuth Lajos Tudományegyetem *Határ* c. bölcsészeti periodikáját. E debreceni egyetemi évekről, s a szintén ekkorra datálható, vendégdiákként megélt kolozsvári szemeszterről különösen színes és informatív oldalak olvashatók az interjúkötetben: a maga

akkori eleven valóságában tárul fel az ottani néprajzi és irodalmi tanszékek világa, a megismert tanáregyéniségek (Gunda Béla, Ujváry Zoltán, Görömbei András, Cs. Gyimesi Éva és mások) hatása, a sodró egyetemi élet, a szépirói pálya kezdetei és az első tudományos témájú művek. Elsősorban az egzisztenciális körülmények folytán az ígéreates költői pályát mindinkább művelődéstörténeti irányultságú kötetek és kötettervek váltották fel, majd a kutatói mindennapokban hosszú távra szólóan a különféle néprajzi témák kerültek előtérbe, és immár két évtizede ő a Néprajztudományi Intézet egyik vezető folklorkutatója.

Magyar Zoltán életművében markáns egységet képeznek a magyar szentek kultuszáról szóló tudományos és ismeretterjesztő kiadványok. Lehetséges, hogy már egyetemi tanulmányai is predesztinálták erre, hiszen szakkoloztatát *A moldvai csángók búcsújáró szokásai* címmel írta, s a vallási néprajz későbbi műveiben is hangsúlyos részt képez. A mintegy tucatnyi vonatkozó kultúrtörténeti összefoglalást harmonikusan egészítik ki azok a kötetnyi terjedelművé bővített, monografikus igényű áttekintések, melyek Szent László, majd Szent István népi hagyománykörét tették láthatóvá, valójában út-törő módon a magyar folklorisztikában, ugyanis valamely neves történeti személyről (folklorhósról) önálló tudományos feldolgozás korábban egyáltalán nem született.

Mint arról Magyar Zoltán az interjúban vall, az első moldvai néprajzi kiszállásokat követően a tudatos és szisztematikus szövegfolklorisztikai gyűjtések szakmai életútjában 1995-ben vették kezdetüket, és lényegében máig tartanak. Az 1990-es évek második fele az az időszak, amikor – részben állomásozó terepmunka keretében – a legjelentősebb táji gyűjtéseire sor került, amikor még klasszikus, nagy tudású adatközlők sokaságával találkozhatott e gyűjtőutak során szinte napi szinten. Amikor életre szólóan elkötelezte magát az epikus népköltészet, s azon belül is a népmondák sokszínű világával, és amikor csekély túlzással szólva szinte egyszemélyes intézményként mondakutatóvá, majd több nagy tudású m-esemondóval történt megismerkedést követően mese- és mondakutatóvá vált.

Mint az a szakmai életútból is kitűnik, az intenzív gyűjtőutak az ezredfordulót követő években is folytatód-tak, s a 2001-ben megalapított új szövegfolklorisztikai sorozat, a Magyar Népköltészet Tára első, emblematikus kötetét (*Torna megyei népmondák*) követően évről évre újabb népköltészeti gyűjtemények láttak napvilágot tőle (gyakran több kötet is évente), és szinte minden esetben hiánypótló jelleggel. Gyimestől a szlovéniai Muravidékig, a felvidéki Zoborvidéktől az erdélyi Hunyad megyé-ig, a Szilágyságtól a Mezőségig vagy Alsó-Fehér megyéig. Csak a 2011-ben Marosvásárhelyen megjelentett *Erdélyi népmondák* két vastok kötetében mintegy kéttucatnyi erdélyi tájegység mondahagyománya örökített meg, s mint azt Magyar Zoltán az interjúban is jelzi, manapság már alig van olyan mikrorégió, illetve határon túli magyarlakta település a Kárpát-medencében, ahol ne fordult volna meg folklorgyűjtőként az utóbbi két évtizedben.

E néprajzi gyűjtőutak felidézése személyes hangulatu, már-már esszéisztikus jellegű szakmai olvasmányá teszi az interjúkötetet. Az anekdotikus mozzanatok és történetek felidézése közben tűnnek fel sorra azok a mese-mondói arcélek, melyek a mondakutatás közben megtalált, még élő, utolsó tradicionális népi egyéniségeknek,

hagyományörzőknek állítanak emléket. Közülük e kötet megjelenése idején már csupán alig két-három személy élt, azonban az általuk ismert és megőrzött folklórtudás a gyűjtésekkel szinte szinkronban közkincsé vált, ugyanis egyéniségmonográfiák formájában megőrkítésre került. Ha Magyar Zoltán nem talál rájuk, szó szerint ama bizonyos „utolsó órá”-ban, alakjuk és ismeretanyaguk végérvényesen elvész a magyar kultúra számára – s mindez a megállapítás az interjúalany egyéb folklógyűjtéseire is érvényes.

Az interjúkötet utolsó fejezete a tudománytörténeti jelentőségű műveken dolgozó néprajztudóst állítja a középpontba. A könyv ezen lapjain Magyar Zoltán részletesen beszél készülő és befejezés előtt álló lexikonszerű kézikönyv-sorozatáról, a 12 kötetes *Magyar történeti mondák katalógusáról*, amely a nemzetközi folklorisztika első ilyen jellegű műve lesz, lehetséges mintája a népmondák nyelvi határokon túli tudományos rendszerezésének is. Mint azt a kötetben egy kérdésre válaszolva megfogalmazza: „*A magyar mondahagyomány egyfajta szellemi katedrális, amelyben összegződik ezer év teremtő képzeletvilága, az a kulturális örökség, amely folyamatosan változó és legalább annyira örök. Amely számos aspektusában nemzetek feletti, ám összességében és végső soron egy illusztris nemzeti kánon része. Megköszönöm, hogy az említett különféle tényezők miatt a magyar történeti mondakincs a leggazdagabb, legsokszínűbb az európai kultúrkörben. Ha úgy tetszik, e gazdagság is egyfajta hungarikum. Részét képezik keleti gyökereink, ezeregyszáz éves európai jelenlétünk, változatos és hányattatott történelmünk, a megannyi megtermékenyítő kulturális hatás, és igen, a magyar nép teremtő képzeletvilága, szellemi kreativitása és tehetsége, hiszen ahhoz a nagyságrendhez, mint amit a magyar katalógus tartalmaz, a humán tényező spirituális aspektusa is szükséges.*”

A Magyar Zoltánnal készült interjúkötet egy kivételes tudású, hatalmas tereptapasztalattal bíró néprajztudós emberi és szakmai portréját mutatja be a már említett – negyvennyolc éves korára létrehozott – életmű tükrében. Az interjú végén olvasható – általa írt – 68 kötet listája pedig olyan hasznos adalékul szolgál, amelynek segítségével az érdeklődő olvasó könnyebben rátalálhat egy-egy a beszélgetés kapcsán érintett témára, témakörre. S mivel e kutatói életmű még messzemenően nem lezárt, okkal remélhető, hogy a magyar népi kultúra rendkívüli gazdagsága Magyar Zoltán által még további jelentős kiadványokban kerül majd megőrkítésre.

Csontos Csilla

Népből és nemzetből fakadó művészet

Kevesen gondolnák, hogy egy Távol-Keletről származó iparművészeti technika és a magyar népélet párosítható. Már pedig a Makón élő Jámborné Balog Tünde ezt sikerrel valósítja meg évtizedek óta. Az erdélyi, délvidéki és Szudéta-vidéki ősök otóda a táji gyökereiből, hitéből és életsorsából táplálkozva jutott el a művészi kiteljesedésig. Ahogy önéletrajzában írja, „*az anyanyelv éltet. Mindegy, festek-e vagy írok – az lesz az ihletőm utolsó lehetésemig [...] Voltam összeíró és népszámláló, orvosírók, felcser, dekorációs és címfestőinas. A címfestőműhelyben kezdtem festeni, nem tudtam ellenállni a festéknek és a lenolaj szagának. Aztán bejutottam a szegedi főiskolára, rajz-földrajz szakra [...] Tanítás közben*

találtam rá a hatvanas években reneszánszát élő magyar népi kultúrára és az ősi textilfestő eljárásra, ebből születtek meg batikosorozataim.”

Indulásánál Bálint Sándor és Solymár István bábakodott, akikhez hasonlóan ő is a pártállam szellemi életének a perifériájára kényszerült, ám ellenállt a megalkuvás kísértésének. A kezdeti portré- és tájképfestési időszakát követően kezébe került Kriza- és Erdélyi János-kötetek, honismereti kirándulásai és a népzene a tiszta forrás felé terelték. A gyerekekkel kipróbált batik-technikát először selymen, majd rusztikus kendervásznakon tökéletesítette, tematikusan is egyre inkább a folklór felé fordult. Népdalok, népballadák, középkori históriánk és helytörténeti események öltöttek a keze alatt képi formát. Lator László szerint „*képein érezzük a közös tudás, a közös paraszti-emberi emlékezet állandó jelenlétét.*”

Saját családi legendáriuma is meghihlette: vásznain megelevenedik a kásonjakabfai kántortanító egyik és a harisnyás székely paraszt másik dédapa, a pópával kártyázó nagyapa, a különböző nemzetiségű iparosok, kertészek, földművelők, az elődök babonáktól sem mentes hitvilága. Az Erdélyi Zsuzsanna gyűjtötte archaikus népi imádságok és az „imaasszonnal” való személyes találkozás erősen hatottak rá. A tanítvány és munkatárs Gilinger Katalin az albumban így fogalmaz: „*megfogta a pogány kori töredékek és a régi szakrális szövegek továbbélése a népnyelvben, és az a személyesség, hogy úgy beszélnek Máriáról, a szentekről, angyalokról, úgy siratják a szegény Jézust, mintha közülük valók lennének.*”

Nemzeti sorskérdéseink – például az erdélyi falurombolás vagy a csángómagyarok megmaradása – a konkrét időszerepén túl, a keze alatt egyetemes mondanivalóvá nemesednek. Az ősi, messze az államalapítás előtti időkben gyökerező hit-hiedelemvilágunk, a természet, s a humor egyaránt felhellhet az alkotásaiban. Egyházművészeti megbízatai Makón, Pannonhalmán őrzik a keze nyomát. A textilművészet mellett kirándult a kerámia, az agyagformázás területére is.

Jámborné Balog Tünde azonban több mint pedagógus és alkotóművész – közösségépítő is. Városa értékeit az általa szerkesztett folyóirat hasábjain és televíziós sorozatban örökítette meg, emlékművet tervezett és főképp megszervezte, másfél évtizeden át pedig vezette a Makói Művésztelepet 1991-től. Ragaszkodott hozzá, hogy az alkotó- és kiállítóhely egyetemes magyar találkozások színterévé váljon: Erdély, Délvidék, Kárpátalja, Felvidék művészei ugyanúgy részt vehessenek rajta, mint az anyaországiak. Mert hogy meggyőződése miszerint „*a határon túli magyar képzőművészet még emberarcú, még nem szakadt le éltető gyökereiről, egyformán táplálkozik a kárpát-medencei és európai hagyományokból.*” A művésztelep félezer művet tartalmazó kárpát-medencei gyűjteményt hagyott a dél-alföldi városra, ami párját ritkítja az országban.

A sokoldalú művész ötvenöt évesen írni kezdett, jelenleg a hetedik kötetét rendezti sajtó alá. „*Lírai helytörténetet*” művel Halász Péter szerint, aki még az önkéntes gyűjtőmozgalomból ismeri, s több alkalommal nyitotta is meg a művésztelepet. 1972 óta nem egyszer írt a szellemi rokonként és harcostársként számon tartott alkotóról. Ugyanő az, aki a művésznő organikusságát a kolozsvári Szervátiusz Jenő ballada-faragásaihoz hasonlította. Halász arra is rámutatott, hogy „*Balog Tünde batikjai, amelyek komor, nemegyszer rideg színeikkel, megrázó alakjaikkal és tökéletes átélésről tanúskodó kompozícióikkal éppolyan nagyszerűen kifejezik a valóságot a*

misztikummal oly csodálatosan összefogó balladai hangulatot, mint maga a szó. [...] A batik-technikájú viaszos textilfestésből azonban Balog Tünde teremtett képzőművészetet, mégpedig elsősorban azzal, hogy megsejtette, felismerte és kidolgozta a kétféle, ősi és népi eredetű művészet egységbe hozását.

Köszönjük Jámborné Balog Tündének és Gilinger Katalinnak, valamint a kiadónak, hogy megajándékoztak bennünket az életművet bemutató reprezentatív albummal. A kötetet Gilinger Katalinnak az életutató elénk táró sokoldalú elemzése indítja, amelyet az alkotó önéletrajza követ. Ezután számba veszi az önálló és csoportos kiállításait, a díjait és elismeréseit. A magas nyomdai színvonalon kivitelezett album négyötödét döntően színes fényképek teszik ki, amelyek Banyó István, Gál Csaba, Fekete Judit, Nagy Bertalan, Oláh Mátyás László és Reicher Péter reprodukciói. A borítót Kiss Adél tervezte, Jámborné Balog Tünde batikfestményének a felhasználásával. A kötet megjelenését az NKA és Makó Város Önkormányzata támogatta.

(*Jámborné Balog Tünde* szerk.: Jámborné Balog Tünde vázsnai. Negyven év batiképei. Írók Alapítványa–Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2016. 112 oldal)

Székely András Bertalan

Ott látok egy aranyágot...

Archaikus népi imádságok világa

Ízléses kivitelezésű, gusztusos könyvecskében kilenc szerző tiszteleg az imádságos nagyasszony, Erdélyi Zsuzsanna emlékezete előtt. Mint a kötetet szerkesztő Pomozsi Péter bevezetőjéből (Véletlenül és csodák) megtudjuk, 2016 áprilisában a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumban kétnapos tanácskozást rendeztek *Néphagyomány és nyelvi hagyomány – Folklor és nyelv kapcsolata a Kárpát-medencében* címmel, s ennek Erdélyi Zsuzsanna életműve és az archaikus népi imádságok világa volt a központi témája. Az ott elhangzott huszonegy előadásból nyolcat választott a szerkesztő ebbe a füzetbe.

Az első írás Harangozó Imre „tollából” való, bensőséges, „szubjektív” *búcsú dr. Dobozy Elemérné dr. Erdélyi Zsuzsannától*, akit 2015. márciusi halálakor gyászolt nemcsak az egész nemzeti elkötelezettségű magyar értelmiség, de bizonyára a nemzetközi folklórkutatás képviselői és Zsuzsanna néni paraszti munkatársai is. A szerző felvázolta Erdélyi Zsuzsanna munkásságának és életpályájának hétköznapi csodákkal szegett útját, a diktatúra iszapjában vergődve mutatott eltökéltségét, amivel az általa megtalált kincset, az archaikus népi imádságok virágát, szárát és gyökérzetét feltárta és felmutatta. *„Élete utolsó szakaszának elismertsége – olvashatjuk – szinte feledtette, hogy a műfaj elfogadtatása nem volt egyszerű sem az egyházak, sem a tudomány berkein belül.”* Erdélyi Zsuzsanna jeles elődöktől örökölt szívós kitartása, a jó ügybe vetett hitének erőssége és a munkásságának jelentőségét felismerő kiválóságok segítségével kellett ahhoz, hogy ezek a hitbeli és nyelvi támaszt is jelentő művelődéstörténeti értékek nemzeti panteonunk méltó helyére kerülhessenek.

A könyv szerkesztőinek törekvése, hogy az Erdélyi Zsuzsanna által feltámasztott népi imádságok világát eurázsiai összefüggésbe helyezzék, s a tudós folklórkutató nyomán bemutassák a motívumok vándorlását, igazolják az ősi interetnikus kapcsolatokat, mint például az

erős keleti hatást mutató analógiás ráolvasás. Pusztay János szerint a balti finn népek varázsigéiben éppen úgy keverednek – vagy talán inkább elegyednek – a keresztény és pogány elemek, akár a magyarokéban. Ezeket olvasva eszembe jutnak azok a mélyen vallásos, idős moldvai csángó asszonyok, akik – ha magyarul talán már nem is tudnak beszélni – a gyógyulás érdekében a *Miatyánk...* emlékeiből előkotort magyar nyelvű szövegét „olvassák” a különféle betegeknek. Pusztay pedig nyelv-rokonaink egy ráolvasásának befejező elemét idézi, ami magyar fordításban így szól: „*most és mindörökké, amen*”.

A tanácskozás helyszínéhez kötődik az *archaikus népi imáink nyelvi világáról* szóló fejezet, Pomozsi Péter és Karácsony Fanni munkája. A szerzők megállapítják, hogy ezeknek az imádságoknak révén „*visszakapunk valamit a középkor alámerült, sőt olykor sosemloltnak hitt, ám egykor virágzó vallásos népköltészetéből*”. Idézik Ortutayt, aki szerint ezekben az imákban testet öltö emlékezet sokszor régebbi rétegeket őriz, mint ami a műfaj vélhető korából következne. Példájakat az észti folklórból merítik, amely megőrizte az ország legnagyobb tengeri szigetén lévő Kaali-meteorkráterben lévő tó keletkezéstörténetét. De nem is kell ilyen több ezer éves múltra visszamennünk, hiszen – mint Erdélyi Zsuzsanna megírta – számos elpusztult középkori irodalmi emlékünknél nyomai, amiket Európa nyugalmasabb felében kolostorok kódexei őriznek, nálunk a szájról szájra örökölt nyelvemlékekben maradtak meg.

A széphalmi konferencia kötetbe sorolt többi anyaga is az Erdélyi Zsuzsanna gyűjtötte imádságok által kibontott és megidézett archaikus világba tartozik. Balázs Géza az *Ott látok egy aranyágot...* című – e könyv szerkesztőinek rendezésében bemutatott – kiállítás megnyitójában megállapítja, hogy „*az ima fölfelelően a legősibb és legalapvetőbb nyelvi műfaj*”, archaizmusokat nemcsak hiedelemviláguk, de nyelvvezetük is igazolja. A nyelvészprofesszor másik előadása az ugyancsak jórészt túlviláginak tekinthető *álmovilág*, „rejtett népi tudása”-val foglalkozik. Csaknem felszáz, álommal, alvással kapcsolatos szókapcsolatot, közmondást és szólást vesz számba, s igyekszik megfogalmazni az ezekben felismerhető megfigyeléseket, megállapításokat és hiedelmeket.

Voigt Vilmos professzor felveszi az Erdélyi Zsuzsanna kezéből kihullott fonalat, s igyekszik meghosszabbítani az *imádságos asszony* halálával véget ért földi életpályát tovább, tovább... A kiváló folklorista szerint az archaikus imák témájának további kutatása során „*... leginkább azt kell folytatni, amit maga Erdélyi Zsuzsanna, meg az őt követő kutatók már évtizedek óta végeztek*”. Ennek során a legfontosabb tennivalókat a következőkben látja: (1) az összegyűjtött és talán kétharmad részben ha közölt imaszövegek egységes karterékrend szerinti rendezését a további kutatás számára; (2) a táji és etnikai csoportosítás szerinti feldolgozás; (3) egy-egy népcsoport imáinak nyelvszerkezeti értékelése; (4) a szövegközlési mód és a szövegrendszerezés egységesítése; (5) az imák egy-egy elemének (pl. a szent, a csoda stb.) önálló vizsgálata; (6) az európai vallástörténet és archaikus népi imáink kapcsolatának vizsgálata; (7) egyes szövegek, szövegrészek, imamotívumok (pl. az angyalok) kiemelt elemzése. „*Kimeríthetetlen – írja – a magyar és az európai folklór összekapcsolódó világa.*”

Mint ahogy kimeríthetetlen az archaikus népi imák által hordozott szimbólumok világa is. Dyekiss Virág a

határkijelölő és az átlépést segítő szimbólumok, valamint az átmeneti állapotok és az átmeneti terek szempontjából vizsgálja az archaikus népi imákat. Sypasheva, Anastasia pedig a baskíriai marik varázsigeinek és ráolvasásainak elemzésével egészíti ki a kötetecske anyagát. Annak a Baskíriának, aminek területein „*ősmagyar-ősmari érintkezés is lehetett*”. Náluk ugyanis a termékenységvarázsló, szerencsecsalogató, rontáselhárító varázsigék nem csupán a folklórtudomány emlékei közé tartoznak, hanem – mint egykor nálunk – az emberek lelki békéjének megteremtését is szolgálják.

(Szerkesztette: *Pomozsi Péter és Karácsony Fanni*. Kiadja a Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány, Sátoraljaújhely–Széphalom, 2016. 84 oldal)

Halász Péter

Az érd-ófalui Szent Mihály-templom műemléki helyreállítása és Historia Domusa

Szerkesztette: Lehoczki Zsuzsanna

Érd helytörténeti-honismereti irodalmának nagy hiányát szünteti meg ez az egyháztörténeti alapmű, amely Érd legrégebbi megmaradt templomáról és annak legújabb restaurálásáról szól hiteles források és avatott szakemberek tanulmányai tükrében. A fiatal történész szerkesztőnek immár ez a harmadik kötete, az előző ketőt is egyháztörténeti témakörben készítette. (*A százhalombattai plébánia Historia Domusa 1919-től 1940-ig* címmel 2007-ben, illetve *A százhalombattai római katolikus egyház és plébánia története* címmel 2013-ban.)

A szerkesztő két részre bontotta a kötetet. Az elsőben a rekonstrukciót végző restaurátorok, műemléki mérnökök, egyetemi tanárok elemzéseinek, beszámolóinak adott helyet, amelyek másutt már részben publikálásra kerültek. A második nagy egységben először került leközlésre *Historia Parochiae Erd* címmel a forrásértékű *Historia Domus* meglévő része.

A kötet mindenekelőtt végigköveti a templom, illetve előzményei teljes történetét a legkorábbi adatoktól máig. A szerzők minden történelmi hézagra és bizonytalanságra nem adnak választ, de több megcsontosodott korábbi elképzelést megkérdőjeleznek. Főleg Jovicza Ignác lokálpatrióta tanár felfedését a XVIII. század eleji forrásokban említett régebbi templom létezésével és helyével kapcsolatban. Erényükre válik, hogy történészi mértékletességgel teljes körű és többoldalú bizonyítékok hiányában se pro, se kontra álláspontot nem foglalnak, csak a problémát vetik fel, és az elhamarkodott ítélezést kérdőjelezzik meg. Azt viszont egyértelműen cáfolják, hogy Wolf XIX. századi litográfiáján nem a mai, hanem a régi templom látszik. Elismerik és ők is leközlik azt a korabeli, XVIII. század eleji két forrást, amelyek a régi templomot említik, és gabonatarló funkciójáról adnak hírt (sajnos helybeazonosítás nélkül). Az nem szerencsés, hogy a Wajthay Ferenc 1846-os alaprajzai között szereplő négyemeletes magtárral vélik cáfolni a templomot, mivel ez a granárium másutt volt (a temető közelében) és későbbi, XIX. századi építmény. Jovicza ugyanis a mai templom közelében, a mai artézi kút és a termálfürdő épülete között vélte felfedezni egy pajtaszerű épületben a régi templomot és az általa vélt kolostort. Érd birtoklástörténetébe illesztve részletes képet kapunk a XVIII. századi barokk Szent Mihály-templom belső-külső építéstörténetéről a canonica visitatiók és egyéb püspöki levéltári források alapján. Itt lépnek be a képbe Wajthay

Ferenc építőmester 1846-ban készült leírásai és rajzai, amelyekhez tudjuk viszonyítani a máig bekövetkezett építészeti változásokat. Az 1955-ben a templom mellé áthantolt Bogner Mária vizitációs apáca sírja kapcsán kerül említésre ismét az állítólagos régi templom kőkeretes kapujának a Szent Mihály-templom falába, a sír mögé illesztése. A történeti leírás az 1986-os renoválásig tart, amikor az 1959-ben készült Szent Imrét és Szent Margitot ábrázoló seccókat a főoltár két oldalán lefestették. Ekkor helyezték el helyükre az *Irgalmas Szívű Jézus* és a *Világ Győzedelmes Királynéja* feliratú képeket. Ez a változtatás a mostani rekonstrukció során orvoslásra került, és ismét a magyar szentek alakjai keretezik a főoltárt. A fejezetet alapos bibliográfia, forrásjegyzék és dokumentáció-jegyzék zárja.

Az ezt követő fejezetek a tényleges restaurátori munkálatokra vonatkoznak. A régészeti kutatásról (Héczey-Markó Ágnes és Rác Miklós tollából), az építéstörténetről (Gyevainé Balogh Ágnes, Héczey-Markó Ágnes, Rác Miklós), tartószervezeti vizsgálatokról (Armuth Miklós, Hegyi Dezső, Patak Gergely, Sipos András Árpád), a műemléki helyreállításról (Krahlings János, Zsembery Ákos), a belső falrestaurálásról (Derdák Éva) és külön az oltárok restaurálásáról (Schrett László) számolnak be. Különösen nagy és új eredménynek számítanak, hogy a kutatók megtalálták a középkori alapfalakat és a templomban történt temetkezések nyomait, amelyek egy részét, a legjelentősebb személyek építáfiumok jeleztek.

A *Historia Domus* ismertető rész elé Lehoczki Zsuzsanna szerkesztő írt *Az érd-ófalui plébánia levéltárának forrásértéke* címmel bevezetést. A *Historia Domus*ból, amelyet 1822. évi beiktatásától Hegedűs József plébános állított össze, megismerhetjük az elődei ideje alatti és saját plébánosi működése alatti jelentősebb egyházi eseményeket. A dokumentum nem csak az egyháza, hanem a település tágabb életére is fényt vet és forrásként szolgál a helytörténészek számára. Így például járványokra, tüzvészekre, árvizekre, földrendésekre, birtokosokra (pl. Batthyány Fülöp hercegre vagy Sina György báróra) vonatkozó adatokkal is találkozhatunk benne. A kötet értékét kislexikon és a plébánosok, püspökök időrendi névsora is növeli. A könnyebb áttekinthetőség, kikereshetőség érdekében csak egy templomtörténeti kronológia vagy egy tárgymutató (pl. Jézus szíve-oltár, Szent Walburga-oltár, Szent Mihály szobra, Nepomuki Szent János szobra, főoltárkép, plébániaház, oratórium stb.) hiányát kifogásolhatjuk.

Összességében azonban mindenképpen hasznos és értékes alkotásnak tekinthetjük a kötetet, amely a templom és a tágabb értelemben vett érldi helytörténet alaposabb ismeretéhez nyújt segítséget. Egyben már egy szélesebb olvasói kör számára is fogyasztható népszerűbb TKM-füzet vagy más idegenforgalmi kiadvány alapforrásul is szolgálhat. Hiszen a Magyar Földrajzi Múzeum, a török minaret mellett immár a szépen restaurált barokk Szent Mihály római katolikus plébániatemplom lehet Érd harmadik legjelentősebb turisztikai nevezetessége. A szépen illusztrált tartalmas kötetnek méltán ott a helye a honismeret, a helytörténet és az egyházi építészeti rajongóinak könyvespolcán.

(Magyar Földrajzi Múzeum, Érd, 2016. 232 oldal)

Kovács Sándor

KUBASSEK JÁNOS:

A Szahara bűvöletében. Az „angol beteg” igaz története. Almásy László hiteles életrajza

Több évtizedes helyszíni és levéltári kutatások gyümölcseként született meg a szerző legújabb kötete, amely Almásy László neves sivatagkutató vizontagságos életét mutatja be immár harmadik, bővített kiadásban. Műfaját tekintve olvasható, regényes elemekkel rendelkező, de a tudományos tanulmányok teljességre törekvő igényességének követelményeit is kiálló életrajzi mű.

A szerző végigkövette Almásy életútját a bölcsőjét ringató Bernstein várától angliai tanulmányain, szaharai gépkocsis és repülőgépes utazásain, Rommel seregénél töltött évein, majd a háborús felülmúló epizódjaiban, amely Almásy László neves sivatagkutató vizontagságos életét mutatja be immár harmadik, bővített kiadásban. Műfaját tekintve olvasható, regényes elemekkel rendelkező, de a tudományos tanulmányok teljességre törekvő igényességének követelményeit is kiálló életrajzi mű.

Regényes mozzanat például egy első világháborúban vívott légi csata párbeszédes, hangulatos leírása. Szemtanúk megidézésével kapunk képet Almásynak az országból való angol kimenekítéséről is, amely életének kalandregények fordulatait felülmúló epizódja volt. Ilyen mozzanat Germanus Gyula írásbeli kiállása Almásy mellett a népbíróági perében vagy a halála alkalmából készült orvosi jelentés. A szerző sajátos erénye Almásy emberi kapcsolathálózatának széles körű feltárása pl. Mikes János püspökkel vagy Teleki Pállal, Germanus Gyulával vagy Bárdossy Lászlóval, Zichy Nándorral vagy Széchenyi Zsigmonddal, Kemál el Din herceggel vagy Kádár Lászlóval, Leo Frobenius professzorral vagy Ludovico di Caporaccioval és sok más személlyel.

Sajátos színfoltját képezi a kötetnek, hogy a végén a szerző Almásyval kapcsolatos kutatásai, személyes kapcsolatai, interjúi készítésének műhelytitkaiba is bepillanthatunk. Ilyenek például a magyarabokkal való beszélgetése vagy Rommel tábornok fiával való találkozása. Támaszkodik a szerző mások kutatási eredményeire is. Erre példa a hadművészetben is tanított, két német kémet az angol vonalakon át Egyiptomba juttató ún. Salam-hadműveletet másokkal közösen írt könyvében megőrkítő Zboray Andrásra hivatkozása.

Számos téves ismeret cáfol, amelyek jórészt az *Oscar-díjas* film vagy újságírói csúsztatások, túlzások révén terjedtek el Almásyról. Világossá válik számunkra, hogy a tudós nem volt gróf, nem volt fasiszta, nem volt kém, nem volt antiszemita, nem volt homoszexuális, nem repülőbalesetben hunyt el... Maga cáfolja egy leveleiben a grófi címet, amelynek folyamodványát nem járták végig, de IV. Károly 1921. évi első visszatérési kísérletekor tévedésből így szólította Almásyt, aki Szombathelyen Mikes püspök társaságában találkozott vele. Fasiszta pártnak se volt tagja, sőt, inkább angolbarátnak tekinthető, hisz Angliában tanult, de a hadparancsnak, Rommel seregéhez vezénylésének engedelmességre kellett. Itt valóban vitt át hírszerzőket az angol vonalakon gépkocsival a Salam-akció keretében, Eplert és Sandstedt és repülőgéppel megpróbálta kimenekíteni

Egyiptomból az angolelles El Maszri pasát, de maga nem kémkedett. Almásy a nyilas időkben zsidókat is bujtatott, tehát nem tekinthető antiszemitának. Kubassek János megtalálta Almásy lányát, ami bizonyítéka, hogy Almásy a hölgyekhez vonzódtott. Utánajárt halála körülményeinek a salzburgi Werhle-szanatóriumban, ahol Almásy májbetegségben hunyt el. A szerző elhivatottságát mutatja, hogy kutatásaiért a Szaharában szerzett fertőző májgyulladásáért révén maga is majdnem az életével fizetett, de a fővárosi László Kórházban szerencsére sikerült meggyógyítani.

A kötet értékét nagyban növelik a majd minden oldalra jutó fénykép-illusztrációk, a bőséges magyar és idegen nyelvű bibliográfia, a teljességre törekvő kronológia, valamint a hely- és névmutató. A könyv stílusa gördülékeny, szemléletes, jelzőkben gazdag, amelyek révén irodalmunk legjobbjaival vetélkedik. A szerző élvezetes stílusához hozzátartozik az életút kapcsán néha becsmpészett fanyar bölcsesség és ironia is. Jó szívvel ajánlhatjuk a földrajz tudománytörténete és az életrajzok szerelmeseinek könyvespolcára.

(Panoráma, Budapest, 2016. 463 oldal)

Kovács Sándor

HELENA BUNJEVAĆ–BUSCH KÁROLY:

Sínpárok a közös múltból

Az önálló Horvátország megszületése után a Magyar Államvasutak vezetősége úgy értékelte a helyzetet, hogy célszerű egy állandóan Zágrábban dolgozó képviselőt küldeni a szomszédos államba. A döntés mögött a Magyarország külkapcsolatai szempontjából fontos szerepet játszó rijekai kikötő mellett a több évtizedig közös vasúti hálózati múlt is – ki nem mondott – fontos szerepe húzódtott. Az új horvát állam örömmel fogadta a MÁV-képviselő zágrábi megjelenését és működését, mivel személyes jelenléte várhatóan segítette a háború utáni nemzetközi vasúti forgalom fellendítését. A MÁV egy olyan vezetőt nevezett ki képviselőjének, aki egyrészt korábban is szoros kapcsolatban volt a déli szomszéd vasutasaival, másrészt tudott horvátul. Így esett a választás Busch Károly személyére, aki évtizedeket dolgozott a MÁV Pécsi Igazgatóságán különböző beosztásokban, és 1989-től annak vezetője is volt. A délszláv polgárháború idején sokat tett azért, hogy a Horvátország és Magyarország között a forgalom valamilyen módon fennmaradjon. Mivel közvetlenül az országhatár melletti baranyai faluban, Beremenden született és nevelkedett, ezért német családi származása mellett beszélte a horvát nyelvet is. Így került sor Busch Károly gazdaságdiplómáciai kiküldetésére, 1995-től ő szervezte meg a MÁV zágrábi képviseletét. A vasúti igazgatásban szerzett tapasztalatait kiválóan tudta kamatoztatni, mivel az újból önállóvá vált Horvát Állami Vasutak területe, forgalma és személyzete nagyjából akkora volt, mint az általa éveken át irányított Pécsi Igazgatóság. A képviselő nemcsak az áruforgalmazást, a menetrendek összehangolását segítette, hanem vezetőként gyakran kérték tanácsát a háború utáni újjászervezéshez. Ennek keretében gyakorlatilag beutazta a Horvát Állami Vasutak teljes vonalhálózatát. Látta a vasutakat a mozdonyvezetői állásból, az utasok és szállítmányozók oldaláról, megismerte az irodák háttér munkáját. Az átfogó kép ismerete segítette a MÁV horvátországi szállításait, személyes kapcsolatai sok probléma gyors elrendezéséhez járult hozzá.

Az országon belüli utazásai során állandóan találkozott a korábbi közös magyar–horvát hálózati fejlesztések emlékeivel, melyekről igyekezett benyomásait rögzíteni. A Zágrábi Közlekedési Múzeumot is gyakran látogatta, és ott került kiváló kapcsolatba Helena Bunjevač muzeológussal. Szűken vett szakmai területe a vontatás, így érthető volt a mozdonyok iránti lelkes kutatása, melynek során szintén a számtalan közös emléket talált.

Nyugdíjba vonulása és Pécsre történt hazaköltözése után foglalkoztatta a horvát vasutak magyarországi bemutatása, s így állt neki az elkészült kötet irásának. Helena Bunjevač a zágrábi anyagokat bocsátott rendelkezésére: döntően dokumentumokkal, személyes konzultációkkal és megjelent írásaival segítette a könyv elkészültét, és vált társszerzővé. Busch Károly az általa személyesen bejárt vonalakat azonos logikai sorrendben foglalta össze, és térségi elvek alapján rendezte kötetbe. Így látott napvilágot Pécsen és magyar nyelven a könyv *Sínpárok a közös múltból* címmel, melynek anyagi háttérét a Budapesten működő Magyar Vasúttörténeti Park Alapítvány biztosította. A kiválóan szerkesztett könyvet a Virágmandula Kft. adta ki Pécs városában 2016 őszén.

A kötet egy hosszabb előszóval és bevezetővel, illetve egy szokatlan utószóval keretezett szakmai összegzés. A magyar kiadáshoz szánt előszóban Busch Károly vall a horvátországi benyomásairól, a kötet megszületésének háttéréről és a szerzőtársal közös feltáró munkáról. Ugyanitt rövid „történelmi vázlat” olvasható a közös múltból, melyben a Horvátország mellett Bosznia-Hercegovina és a Magyar Királyság kapcsolatait tekinti át.

Négy nagy regionális csoportosításban esik szó a vizsgált vasutakról: I. Vasutak a tengerhez; II. Mura és Dráva menti vicinálisok; III. Keskeny nyomtávú vasutak; IV. Zágrábi létesítmények és intézmények. A bemutatások nagyjából azonos logika lapján történnek minden vonal esetében: igen rövid történelmi háttér felrajzolása, a tárgyalt vonal részletes műszaki bemutatása, az átadás-kor üzembe helyezett, majd a későbbiekben a szerelvényeket vontató járművek igen pontos, minden technikai adatot tartalmazó apró betűs rögzítése. A múlt összegzése után rögzítik a fejezetek a Busch Károly által az ezredforduló időszakában tett vonalbejárásokon személyesen tapasztalt állapotokat és szóba kerülnek a tervezett, illetve lehetséges fejlesztések, átalakítások is. Bár a múltbeli bemutatások nem levéltári forrásokra alapozódnak, de a szakirodalmakból, múzeumi adatokból kiindulva pontosak. Örvendetes a két szakmai lektor igénybevétele, mivel segítségükkel sikerült elkerülni a nem történelmi, de kiváló műszaki szakember által írt munkák gyakori hibáit: a pontatlanságokat és nem igazolt megállapításokat. Ebben a kötetben nincs történelmi hiba, bár egy újabb munkában célszerű lenne a hálózatbővítés törvényi és levéltári forrásokra alapozott bemutatása is!

A fejezetek közül az első és a második nagy egység foglalkozik a normál nyomtávú vasutakkal. A Déli Vasút horvátországi megjelenését részletező múltbeli feltárása után az újonnan feltörekvő Koper és a magyar–szlovén vasút is külön alfejezetben kerül tárgyalásra. Az Alföld–Fiume Vvasút, majd a Budapest–Fiume/Rijeka fővonal alos bemutatása során több alfejezetben esik szó a magyarországi háttérről. A tengerhez vezető vonalak részletezése a közép-dalmáciai kikötők elérésének megrajzolásával és a Bosznia-Hercegovinán át Pločeba, Zelenikába tartó keskeny nyomtávú vasutak bemutatásával folytatódik. Végezetül a bármi kikötőbe rejlő lehetőségeket tárgyalja a kötet ezen fejezete.

A többi horvátországi normál nyomtávú vasutakat csoportosító második nagy egységben a Zagóriai HÉV mellett a Dunántúli HÉV határon átnyúló vonalai kerülnek részletezésre. Ezek esetében is volt magyarországi kapcsolódás, kiindulás, de a Dráva két oldalán megépült helyi érdekű vasutak valamennyi vonala illeszkedett a folyó bal parti MÁV hálózatához. A Szentlőrincről, Barcsról, Pécsről induló szerelvények Našičébe, Pakracra, Verőcére, Dolnji Miholjacra futottak be, míg a Kiskőszeg–Siklós–Barcs vonal a folyóval párhuzamosan szolgálta ki az utasokat, fuvarozókat. A vicinálisok ismertetése után pontos ismereteket szerezhet az olvasó a vonalakon szolgáltatást teljesítő mozdonyokról.

A normál nyomtávú vasutakat bemutató két nagy egység után a harmadik a keskeny nyomtávú vonalakról szól, és hat alfejezetben rögzíti a történeteket, melyek között itt is szerepelnek a mozdonyok. A negyedik nagy egység a Zágrábban megépült létesítményeket, a megnyitott MÁV-intézményeket részletezi. A Főpályaudvar mellett a MÁV Járműjavító Üzem történetével foglalkozik a kötet, jelezve a korszerűsítési szakaszokat is. A könyv társszerzője (Helena Bunjevač) személyesen is részese volt a Járműjavítóban kialakított Horvát Vasúti Múzeum új funkciójának kialakításában.

A 273 oldal főszöveg után negyvenkét oldal melléklet található a könyvben. Az elsőben a Horvátországban épült vicinális vasutak átadási időpontját, a másodikban a Bosznia-Hercegovina területén megnyitott keskeny nyomtávú vasutak forgalomba helyezési évét és üzleti hosszát mutatják. Mivel a térségben sok magánvasút és vasúti társaság működött, ezért a harmadik mellékletben összefoglaló jegyzék készült róluk magyar és horvát nyelven. Busch Károly saját szakmai területét külön mellékletekben jegyzi: a használt mozdonyok jelölése a negyedik, a horvátországi emlékmozdonyokat rögzítő lista az ötödik mellékletben, míg a keskeny nyomtávú vonalakon működött gőzmozdonyok a kilencedik mellékletben találhatók. Mivel a térségben fekvő települések névhasználatára az elmúlt időszakban esetenként változott, illetve a helyesírásukban is történtek módosulások, ezért a jobb eligazodás céljából – dicsérni való módon – külön helységnevszótár került a hatodik mellékletbe. A kötetben sok fénykép, kiváló térképek és ábrák segítik a téma jobb megismerését. A pontosan 70 ábráról külön jegyzék készült a hetedik mellékletben, s így könnyen és gyorsan vissza is kereshetők. A felhasznált irodalmak jegyzékét közreadó nyolcadik melléklet remélhetően horvát érdeklődők, kutatók számára is jól használható.

A vasutak történetével, jelenével és lehetséges jövőjükkal foglalkozó olvasók kiváló népszerűsítő kötetet olvashatnak Bunjevač és Busch kollégák tollából. Csak remélhető, hogy a könyvet minél gyorsabban horvátul is kiadják, amely biztosan tovább segíti a két szomszédos vasúttársaság szakmai kapcsolatát. Nagy szükség van a közös múltunk reális bemutatására azért, hogy a mostanában egyes körök által szándékosan gerjesztett különféle vélt, vagy kiküszöbölhető ellentétek ne mérgezzék a kölcsönösen fontosnak tartott utazási és szállítási szokásainkat. A szerzőpáros kötetem remélhetően segíteni fogja a két ország között jelenleg zökkenőkel járuló vasúti forgalom jó irányba történő fordulását.

(Magyar Vasúttörténeti Park Alapítvány–Virágmandula Kft., Pécs, 2016)

Majdán János

Idézetgyűjtemény a szülőföld varázsáról

Számosan vannak, akik tollal vagy ceruzával a kezükben olvasnak: széljegyzeteket rónak a könyvlap margójára, friss gondolataikról följegyzéseket készítenek, netán idézeteket céduláznak. Ők a leg tudatosabb olvasók, akik a megszerzett ismeretek egyetlen morzsáját sem engedik veszendőbe menni. Éppen ilyen olvasó a debreceni könyvtáros, történész, egyetemi tanár Bényei Miklós is, aki több mint fél évszázada tollal a kezében olvas: jegyzeteket készít, idézeteket másol ki az olvasott művekből. Vagyis évtizedes előzmények után és lankadatlan szorgalom eredményeként született meg a szerző előző munkája, a könyvről, a könyvtárról és az olvasásról szóló idézetgyűjteménye (*Könyv, könyvtár, olvasás. Idézetek hat évtized olvasmányaiából*. Debrecen, 2016), és most napvilágot látott a szülőföldről – és áttételesen a hazaszeretetről – szóló idézetek kisdéd gyűjteménye is. Tudni illik azt is, hogy Bényei Miklóst a magyar könyvtároság mint a helyismereti-helytörténeti munka egyik módszertanos klasszikusát, gyakorlati művelőjét és teoretikusát becsüli; a szerzőnek több könyve jelent meg e tárgyban, ilyen volt a számos kiadást megért egyik első helyismereti módszertana (*A helyismereti munka alapjai*. Bp., 2002; illetve a *Helyismeret, helytörténet. Felsőoktatási jegyzet*. Eger, 2008), valamint a könyvtári helyismereti munka tudnivalóit összefoglaló kézikönyve (*Genius loci. A helyismereti tevékenységről*. Bp., 2004).

Bényei Miklós ezúttal olyan idézetgyűjteményt ad közre, amely éppen fél évszázad olvasmányai alapján keletkezett. Itt is érdemes megemlíteni némi előzményt. Ötven éve, 1966-ban bízták meg az akkor pályakezdő könyvtárost, a debreceni megyei könyvtár fiatal munkatársát, hogy legyen a helyismereti állományrész gondozója. Ő pedig azóta úgy olvas szakmunkákat és szépirodalmat egyaránt, hogy közben kijegyzeteli a helyismeret jelentőségére, a szülőföld szeretetére, a hazafiságra vonatkozó, rendre találó megfogalmazású idézeteket. Ugyanis a szülőföldhöz való ragaszkodás a hazaszeretet, a patriotizmus alapja, kiindulópontja – vallja Bényei Miklós, majd hozzátézi: amíg az ember él, addig bizonyos, hogy szeretettel gondol a szülőföldjére, bárhol is, bármilyen is legyen az.

A közel kétszáz idézet tartalmazó kis könyv időrendet követ, vagyis a kimásolt részletek szerzőinek életrajzi kronológiáján alapul. Az első citátum az *Őszvetés*ből való, az utolsó 2011-es keltezésű. Szerzői között akadnak klasszikusok és kevésbé ismertek, szakírók és szépiírók, magyarok és külföldiek, tudósok és művészek. Az idézetek között vannak szállóigévé váltak és nem nagyon ismertek. Csaknem mindenki hallotta, olvasta Mikses Kelemen elhíresült sorait: „*úgy szeretem már Rodost, hogy el nem felelhetem Zágont!*”. És ki ne ismerné Radnóti Miklós szívbemarkoló sorait: „*Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent, / nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt / kis ország, messzeringő gyermekkorom világa!*”. Bényei Miklós nagy gonddal összeállított gyűjteményében olvashatók a kelet-európai száműzetésben élő római költő, Ovidius hazavagyódásról szóló sorai, vagy éppen a debreceni „földi”, Csokonai Vitéz Mihály versének megkapó részlete: „*Minden föld ugyan hazája / A jó embernek: való! / De mégis szülőtte tája / Minden-nél előbbre való.*” Fontos sorokat találunk a könyvecskében államférfiaktól (gróf Széchenyi István, Gandhi), történészekről (Szabad György, Szűcs Jenő, Glatz Ferenc), irodalmunk nagyjaitól (Eötvös József, Petőfi, Krúdy, Babits, Tamási Áron, Illyés Gyula), a világirodalom nagy-

ságaitól (Dosztojevszkij, Jules Renard, Bertolt Brecht, Vargas Llosa); külön színfoltot képeznek a szerzők között a hazai könyvtároság ismert alakjai (Sebestyén Géza, Arató Attila, Páldy Róbert).

Érdemes akár találmomra is szemelgetni a gazdag és sokszínű anyagban. Dosztojevszkij szigorúan fogalmaz, ilyenképpen: „*Aki szülőföldjét megtagadja, az az istenét is megtagadja.*” Jules Renard a patriotizmus elvontságára és a szülőföld szeretetének konkrétságára utal: „*Mit nekem a nagy haza: a kicsi az, amely könnyekig meghat.*” Gandhi szülőföld-fogalmába bevonta a kultúráét is: „*Minden ország kultúrája lengje körül a hazámat. De egyik se szakítson el szülőföldem talajától.*” Vagy álljon itt egy ritkábban idézett Tamási Áron-megállapítás: „*Az ember szíve mélyén örökké odavál, ahol született.*” Végül egy globalizmus, kontra szülőföld definíció Konrád Györgytől: „*A határok kiágulása jót tesz a helytörténetnek, minden falu európai érték a maga egyszerűségében.*”

A keletkezésük időrendjébe sorolt rövidebb-hosszabb idézetek fölött minden esetben szerepel a szerzője neve, valamint születésének és halálának dátuma; a legfőbb bekezdésnyi citátum végén megtalálható a lelohelyének pontos könyvészeti megjelölése. A kiadvány végén a szerzők betűrendes mutatója könnyíti meg a kötetben való eligazodást, keresést. Bár erre talán szűkség sincs, hiszen érdemes – sőt, ajánlott! – elejétől végéig egyhuzamban elolvasni, hogy szinte kézzelfoghatóvá, újra és újra bizonyítottá válják a rég tudott alapigazság: mennyire fontos az érző szívű és gondolkodó ember számára a szülőföld és általa a haza.

Bényei Miklós kötete elején, az ajánlásban a helyismereti tevékenységet végző, helytörténeti kutatást folytató könyvtárosoknak ajánlja idézetgyűjteményét. Azt hiszem, ennél sokkal szélesebb olvasói körre számíthat a könyv: a középiskolásoktól a bölcsészhallgatókon át a szülőföldjükre jó lélekkel gondoló olvasó emberekig terjedő sokaságra.

(A szülőföld varázsa. Idézetek ötven év olvasmányaiából. Összeállította, szerkesztette *Bényei Miklós*. Kiadta a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete, Győr, 2016. 52 oldal)

Mezey László Miklós

VÁRADI PÁL PÉTER–LŐWEY LILLA

Erdély – Kárpátok koronája¹

Keleti-Kárpátok 1–2.

1989 óta készülnek és jelennek meg Váradi Péter Pál és Löwey Lilla honismereti fotóalbumai, s ha most, a negyvenedik kötet kézbevételekor végigfuttatjuk tekintetünket ezen az elképesztő szellemi és fizikai teljesítményen, talán csak Bél Mátyás, Orbán Balázs munkásságának hozadékával mérhetjük össze. Igen, fizikai is, hiszen ezeket a felkutatót és bemutatott erdélyi tájakat a szerzőknek be is kellett járniuk, s noha Váradi Péter Pál és felesége nem bárók, mint Orbán Balázs, ezért nem kellett harmadosztályon utazniuk, ezekre a sziklabérccekre, ezekben a szurdokokba, vagy éppen a madártávlatokhoz szükséges magasságokba bizony nem lehet négy keréken, még a legjobb terepjárával sem eljutni. Ezekhez oda kell menni, *fel* kell mászni, *le* kell ereszkedni, s ez

¹ PéterPál Könyvkiadó, Veszprém, 2015. 144 old.; 2016. 128 old.

annak, aki szereti a bakancsos turizmust, vitathatatlan gyönyörűség, mégiscsak hatalmas fizikai teljesítmény. S akkor számítsuk hozzá a kapcsolatteremtő képességet: hány és hány embert kellett kikérdezni, rábeszélni, föl-kérni az együttműködésre; s még nem szoltunk az anyaggyűjtés, a könyvkiadás anyagi hátterének előteremtésével járó gazdasági érzékről és kínlódsárról. Persze voltak és vannak segítő munkatársai Váradi Péter Pálnak, mégpedig szűkebb és tágabb családjából, ami motívációs sugárzóerejét bizonyítja, és eszembe jut róla Peer Gynt, akit – mint tudjuk – „asszonyllemek segítették, kik hittek benne és nagyon szerették”.

Váradi Péter Pál – eredeti nevén Péter Pál – Nagyváradon született 1944-ben, amikor az rövid időre ismét Magyarországhoz tartozott. Kolozsváron szerzett agrármérnöki diplomát, de azzal három esztendeig csak Óromániában, Botosán megyében kapott állást, ezért 1972-ben első feleségével Magyarországra települt és falugazdász lett Veszprémben. 1989-től indította honismereti fotóalbumainak sorozatát, aminek képeihez akkori felesége, Gaál Anikó, majd halála után második hitvese, Löwey Lilla írja a tájakat, településeket, s az ott található értékeket bemutató veretes szövegeket. A mai napig összesen 40 színes honismereti albumuk látott napvilágot. Ezek közül 18 Erdély különböző vidékeit mutatja be Korond vidékétől Erdővidéken át Aranyosszélig; aztán három nagy, összefoglaló kötet Erdélyről, Kalotaszegről és „Székelyföld képi autonómiájá”-ról; tizenkét könyv Erdély jeles irodalmi személyiségeiről Tamási Árontól és Wass Albertől Kányádi Sándorig; három kötet Kalotaszegről, végül az új sorozat négy kötete: kettő a Déli-Kárpátok ősvárairól és kettő a Keleti-Kárpátok szörványmagyarságáról. E két utóbbiról ejtenék néhány szót, pedig a többi is megérdemelné a részletes ismertetést.

Mielőtt hozzákezdünk a színes honismereti fotóalbum lapozásához, szakítanunk kell azzal a statikus történelmi-földrajzi szemlélettel, ami belénk nevelte – már akibe – az „ezeréves határ” képzetét, azt az „ezerévest”, aminek elvesztésén – nagyon is indokoltan – annyit búsulunk. Pedig hát az a határ, ha ezeréves volt is, de nem ott húzódtott, ahová újabban helyezik a kartográfusok, hanem jóval a Kárpátok túl vezetett, amint azt a még ma is fellelhető helynevek jelzik. A XVI. századi első (Lázár-féle), de még az 1571-ben kiadott Zsámboki-féle térképen sem tüntették fel azt a nagyjából a Kárpátok gerincén húzódtott határt, ami csak a XVIII. századtól kezd egyértelművé válni. Ennek ellenére az utóbbi 100–150 esztendőben minden iskolai atlaszban olyan térképeket láthatunk, amik szerint Magyarországnak olyan határa volt már „Szent István korában”, mint amilyen Trianonban elveszett. De még a Teleki Pál Tudományos Intézetben 1945-ben kiadott *Közép-Európa Atlaszban* is azt olvassuk: „... azóta, hogy a népvándorlások kora után szilárd államokba rendeződött Közép-Európa területe, a Kárpátok ivén futó országhatár bizonyult a legtartósabbnak.”² S a mellékelt térkép, amin a határok tartósságát a kihúzott vonal vastagsága jelzi, azt mutatja, hogy ez a „Kárpátok ivén futó” határ 900–950 esztendő volt. Ez talán a „politikai” határ, de a magyar népesség és a magyar érdekerület határa jóval keletebbre és délebbre húzódtott, már amennyire azokban a középkori századokban beszélhetünk egyáltalában élesen megrajzolható „határ”-ról.

Váradi Pál Péter két könyve, de különösen a Kárpát-Kanyar szörványmagyarságáról szóló emlékezetünkbe idézi, hogy a Barcaság történelmi magyarságát nem zárta le a valamikori határ. Az Erdély délkeleti sarkát oltalmazó székelyekből a XVI. században keletkezett hét-falusi (tizfalusi) csángók elődei országvédő szerepüket a Kárpátokon túli, havasalföldi területekre is kiterjesztették, s a mai Bodza és Prahova megye területén létrehozott Kis-Székelyföldön (Secueni Mic) gyakorolták. Ennek a valamikori magyar népességnek a településtörténeti emlékeit vették számba a könyv szerzői, olyan helyeket megjárva, mint Poseștii Ungureni, Filipeștii Ungureni, vagy a XV. században Székelyvásárának nevezett Valenii de Munte városa. Fölkeresették az egykori havasalföldi székely megye ősrégi barlangkolostorait, amelyeknek sziklafalba vésett rovásjegyei még megfészésre várnak.

Hasonlóképpen a Keleti-Kárpátok gerincén is megszerte túlért a középkorban a magyar nyelv- és érdekerület határa, nem véletlenül él a moldvai csángómagyarok szájhagyományában, hogy valamikor régen a Szász Szeretnél (Siretul Seacă) volt a Magyar Királyság határa, ami a Szeret mai folyásától keletre lehetett, s olyan természeti képződmények emlékeztetnek rá, mint amilyenek az Alföldön a Csörös árka maradványai. A Váradi házaspár ebből a hatalmas gyepterületből csak a Moldvabányán (Baia), valószínűleg Alexandru cel Bun moldvai fejedelem magyar felesége, Losonczy Margit által alapított püspökségi temploma romjaiban is imponzans képeit, valamint a madéfalvi veszedelem után Moldvába bujdosott, később Bukovina őt székely faluját létrehozó települések néhány magyar feliratú keresztjét, s elhagyott épületét mutatja be.

Ezeket a tájakon persze nem csak az ember hagyta keze nyomát, de sokszor érezhetjük: úgy kapjuk, ahogy maga az Úristen formálta. A valamikori határszélén nehézség, sokszor kegyetlenül nehéz az élet, s az Árpád-ház kihalása után következő „uralkodókból” és trónbitorlókból mindmáig hiányzott és hiányzik az a bölcsesség, hogy a nehezen viselhető, zord természeti környezetet közigazgatási – például adóügyi – könnyítésekkel ellensúlyozzák. Mikor pedig, idestova száz esztendeje, ezekről a vidékekről „*elment a határ*” – ahogy Deáky András fogalmaz a 2. kötet Előszavában –, az itt élő emberi közösségek az egykori ország széléről Európának is a periferiájára szorultak.

De a mennyei igazságszolgáltatás itt is működik: amit az emberi tökéletlenség, rosszindulat és közömbösség elhanyagol és tönkretesz, azt a természet nagyszerűsége ellensúlyozhatja. S ha a pazarul tiszta levegőből, a leomló vizesésekből, a fenséges táj látványából ma még nem is lehet közvetlenül megélni, úgy érzem, hogy az emberiség ezen az úton halad, s ahogyan teszi tönkre közvetlen környezetét, úgy növekszik, emelkedik, fenyvesedik a távolabbi tájak értéke, s valamikor talán egységbe olvad és egyensúlyba kerül a tér és az idő. Ennek a talán újabb paradicsomi állapotnak az előképét találjuk meg a Váradi házaspár honismereti képeskönyveiben, Péter Pál szívvel, nagy tudással készült képeiében, valamint Lilla asszony szívvel és lélekkel fogalmazott kiegészítőszövegeiben.

Ígaza van a Keleti-Kárpátok 1. kötetéhez Előszót író dr. Kovács Lehel Istvánnak, az Erdélyi Kárpát-Egyesület országos elnökének, amikor úgy ajánlja Váradiék könyvét, hogy „*elhagyott barlangtemplomokból szövődik ez a szál az egykori ortodox kolostorok felé, a Teuton Lová-*

² Szerk.: dr. Rónai András. Faksimile Kiadás. Szent István Társulat–Püski Kiadó, Bp., 1993. 400–401.

gok kunok elleni harcain keresztül a hun hódításig, Athanarik kiűzéseig, s még vissza a súlyos időben a sumérologia, a vaskorszakig, kőkorszakig, s vesztődik el a szál a történelem előtti korokban, amikor óriások éltek a Földön, vagy maga az Úr igyekezett befejezni a teremtést...” Keressék fel minél többen, ha még látni akarnak valamit ebből a paradicsomi csodavilágból!

Halász Péter

TAKÁCS TIBOR:

A párttitkár halála

Egy 1956-os gyilkosság története

A fehér holló gyakoriságával fordul elő, hogy egy kis település egyetlen napjáról 450 oldalas könyvet írjanak. 1956. december 10-én a Pest megyei Gyón községben népítélet történt, meggyilkolták a padlássöprésekben élenjáró régi községi vezetők visszahelyezését erőszakoló járási párttitkárt. A lázadó falut ma már hiába keressük a térképen, 1966 óta közigazgatásilag az 1989-ben várossá avanzált Dabas egyik településrésze. Nevét leg-hívebben egyik jeles szülőtte, Gyóni (Áchim) Géza (1884-1917) munkássága örzi. A költő 1904-ben szülőföldje iránti tiszteletül vette fel a Gyóni művésznevet. Kötetését a *Van egy falu* című alkotása fejezi ki leginkább, melyben így ír: „Csenszerető, szántó-vető, / Egyszerű nép lakik benne – / Baja bár száz, sosem lármáz – / Rábizza a jó Istenre...” Egészen 1956-ig semmi nem utalt arra, hogy Gyóni Géza esetleg félreismerte volna az övét. Egy helyi szerző motivációjának már akár ez a nyilvánvaló ellentmondás is megfelelt volna, de a nyíregyházi születésű Takács Tibor történész esetében másról van szó. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa az ügynevezett Biksza-ügy aktaít egy évtizede ismerte meg, és a hatalmas iratanyag, a több száz vallomás a történelmi pillanat megragadásának reményével töltötte el. A témához folyamatosan visszatérő kutatásából a közelmúlt éveiben tudományos igényű publikációk és előadások egész sora született, melyek önmagukban is kitesznek egy kötetre valót.

A mostani, 2016 októberében megjelent munkájában átfogóan mutatja be az esetet, pontosabban mindazt, amit ma tudhatunk róla. Elemzi a kutatás nehézségeit, a megismerhetőség korlátait. Betekintést nyerünk a megtorlás hátterébe, a gépezet működésének fázisaiba, az ítéletek létrejöttébe, kritikus részleteibe. Az ügyben személy szerint maga Kádár János töltötte be a politikai

megrendelő szerepét az MSZMP Pest megyei nagyaktíva-ülésén, 1957. február 17-én elmondott beszédével. Végül öt halálos ítélet született, melyből négyet végrehajtottak, az ötödik elítélt nyugatra menekült. További tucatnyi vádlottat több mint félszáz évnyi börtönbüntetéssel sújtottak. Másokat internáltak, rendőrhatalósági felügyelet alá vontak, a „szerencséseket” pedig a pufajkás attak után szabadon engedték. Az elítéltek családjait egészen a rendszerváltásig retorziókkal sújtotta a hatalom, a Biksza-ügy pedig tabutéma lett. A kollektív büntetés részeként Dabas főútját a meggyilkolt és a szocializmus ügyének mártírjává magasztosult párttitkárról nevezték el. Emléktábláját azonban csak beltéren, a pártbizottság épületében merték elhelyezni, a fegyveres szolgálóban lévő ügyeletes munkásórtól néhány méterre, ahol évente zártkörű emlékeztetést, koszorúzást tartottak. Ugyancsak magáért beszél, hogy Biksza Miklós nevét a szentendrei munkásórszázad és a pusztavacsi honvéd sportegyesület vette fel. Dabason ennek lehetősége még ötlet csirájában sem került napirendre, mert egykori munkatársai, elvtársai is úgy ítélték meg, hogy a „*forrófejű fiatal funkcionárius*” úgymond „*magának kereste a baj*”.

1989 után, az új emlékezetpolitikai környezetben a gyóni vértanúk azonnal elfoglalták helyüket 1956 hőseinek panteonjában. Exhumálásukat követően 1992-ben újratemették őket a 301-es parcellában, négyük közül háromról utcát neveztek el Dabas-Gyónon. A település főútjának gyóni szakasza visszakapta Kossuth Lajos nevét, a párttitkár emléktábláját pedig leszerelték. Bár az emlékezés centrumába a község és a gyóni áldozatok kerültek, az emlékeztet azonban a kényszerű hallgatás évtizedeiben számos részletben jelentősen torzult, mely önálló fejezetben válik ismertté és hangsúlyossá. Az elemző forráskritika és a hivatkozások gazdagsága, precizitása, a széleskörű irodalmi alapozás az 1956-os forradalom és szabadságharc történelmi szakirodalmának színes, értékes alkotásai sorába helyezi a kötetet. Bár a szerző kihangsúlyozza, hogy munkája nem tekinthető helytörténeti, vagy mikrotörténeti műnek, az mégis jól szolgálja Dabas múltjának megismerését. Leginkább talán annak a realitásnak a kimondásával és sikeres bizonyításával, miszerint: „*az emlékeztet és a nyelv működése nem teszi lehetővé, hogy megállapítsuk, pontosan mi történt 1956. december 10-én Gyónon*”, vagy ahogyan az egyik emlékező szemtanú megfogalmazta: „*visszafelé csak az Isten tudja*”.

(JAFFA Kiadó, Budapest, 2016. 450 oldal)

Valentyik Ferenc

Hírek

Megtalálták az egerszegi várat. Zalaegerszegen, a tervezett Mindszenty-emlékközpont területén végzett próbafeltárás során előkerült a XVII. században épült egerszegi vár vegyes építésű, cölöp- és döngöltágyag-rendszerű keleti falazata, valamint az előtte húzóó vízcsatornák. Az egerszegi vár építése 1603 után kezdődött el, feljegyzések szerint az erődítményben 350 katona teljesített szolgálatot, a várvédők 1664-ben egy török támadáskor felgyújtották a várat. A vár falait az 1700-as évek elején elbontották, majd a várárkokat betemették. 2016-ban próbafeltárások zajlottak, amelyeket a Forster Központ szakemberei végeztek. (MTI)